

Niccolò Machiavelli

Principele

Ediția a II-a, revizuită

Traducere, ediție îngrijită,
studiu introductiv și cronologie de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Concepția grafică a colecției: Mădălina Pricop
Coperta I: Santi di Tito, *Niccolò Machiavelli*, detaliu, cca 1550

Lector: Ilie Barangă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MACHIAVELLI, NICCOLÒ

Principele / Niccolò Machiavelli ; trad., stud. introd.,
cronologie și îngrijire a ed. de Lucian Pricop. - București :
Cartex, 2018

ISBN 978-606-8893-12-9

I. Pricop, Lucian (ed. șt.)

821.131.1-94=135.1

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

Cuprins

*Principele. Între tehnica guvernării, știința supraviețuirii
și realpolitik (studiu introductiv de Lucian Pricop) / 7*

Cronologie / 21

Notă asupra ediției / 25

Principele / 27

Dedica / 29

I. De câte feluri sunt principatele și în ce fel se dobândesc / 31

II. Despre principatele ereditare / 32

III. Despre principatele mixte / 33.

IV. De ce regatul lui Darius, care a fost ocupat de Alexandru,
nu s-a răsculat, după moartea acestuia,
împotriva urmașilor lui / 43

V. Cum trebuie guvernate cetățile sau principatele care, înainte de
a fi cucerite, se conduceau după propriile lor legi / 47

VI. Despre principatele noi pe care le dobândești cu propriile arme
și calități / 49

VII. Despre principatele noi care se cuceresc prin armele
și prin intermediul altuia / 54

VIII. Despre cei care au dobândit principatul
prin fapte nelegiuite / 63

IX. Despre principatul civil / 68

X. În ce fel trebuie măsurate forțele unui principat / 73

XI. Despre principatele eclesiastice / 76

XII. De câte feluri sunt armatele și despre soldații mercenari / 80

XIII. Despre soldații auxiliari, amestecați și proprii / 86

XIV. Ce trebuie să facă un principe
privitor la pregătirea războiului / 91

XV. Despre acele lucruri pentru care oamenii și, mai ales,
principii sunt lăudați sau dojeniți / 94

XVI. Despre dărnicie și cumpătare în cheltuieli / 96

- XVII. Despre neîndurare și milă și dacă este mai bine
 Respect pentru să fii iubit decât temut sau, mai curând,
 să fii temut decât iubit / 99
- XVIII. Cum trebuie să-și țină cuvântul principii / 105
- XIX. Cum putem să ne ferim de dispreț și ură / 106
- XX. Dacă fortărețele și multe alte lucruri pe care principii le fac
 în fiecare zi sunt sau nu sunt folositoare / 117
- XXI. Cum trebuie să se poarte un principe
 pentru a se bucura de stimă / 122
- XXII. Despre secretarii pe care principii îi au pe lângă ei / 127
- XXIII. Cum trebuie să scapi de lingușitori / 129
- XXIV. De ce principii Italiei și-au pierdut statele / 132
- XXV. Cât de mult poate înrăuri soarta lucrurile omenești și
 în ce fel îi poți rezista / 134
- XXVI. Îndemn spre a cucerii Italia și a o elibera din mâinile
 barbarilor / 138

Principele

Între tehnica guvernării,
 știința supraviețuirii și *realpolitik*

Un comentariu asupra cauzelor și efectelor culturale ale textului lui Niccolò Machiavelli, *Il Principe* (*Principele*), poate fi o veritabilă istorie a mișcării ideilor pe parcursul a mai bine de cinci veacuri, cartea fiind concepută în 1513 și publicată în 1531; poate fi, în egală măsură, o istorie a rezonanțelor politice ale unuia dintre cele mai citate texte. Cu toate acestea, *Principele* este și o lucrare de reflecție care reclamă competențe filosofice și filologice, atunci când se transformă dintr-o listă scurtă a principiilor de relaționare între guvernanti și guvernați într-o știință neriguroasă a conducerii.

De altfel, cu *Principele* s-au petrecut mutații dintre cele mai surprinzătoare, de la perspectiva indirect democratică – rousseauistă („Prefăcându-se că dă lecții regilor, a dat o mare lecție popoarelor. *Principele* lui Machiavelli este cartea republicanilor“¹) până la cea contemporană, ca manifest anti-totalitar (politica este liantul „unei comunități de oameni, întemeiate pe dreptate și binele comun“²).

Pe de altă parte, pentru Herder, *Principele* nu e un îndreptar pentru dezumanizarea politicului ci o poză cât se poate de neutră a Italiei secolului al XV-lea și a începutului secolului al XVI-lea, o poză prelucrată de un patriot cu oarece vederi xenofobe – am spune astăzi –, reclamând un asediu al alianței oculte între dușmanii străini și vânduții interni.

¹ J.J. Rousseau, *Despre contractul social*, traducere și prefață de Lucian Pricop, Editura Cartex, București, 2016, p. 92.

² Maurizio Viroli, „Machiavelli and the Republican Idea of Politics“, în Gisela Bok, Quentin Skinner și Maurizio Viroli (ed.), *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 144. (t.n.)

La finele secolului al XIX-lea, Ernst Cassirer anulează extremele (Machiavelli – diabolic vs Machiavelli – republican idealist) și propune un om de știință inductivist:

„Chiar dacă *Principele* este doar un tratat de morală sau pedagogie, asta nu înseamnă că, din această pricină, este o carte imorală. Ambele judecăți sunt la fel de greșite. *Principele* nu este nici o carte morală, nici una imorală: este pur și simplu o carte tehnică. Într-o carte tehnică nu căutăm reguli de conduită etică, despre ce e bine și ce e rău. Este suficient dacă ni se spune ce este util sau inutil. Fiecare cuvânt din *Principele* trebuie să fie citit și interpretat în acest fel. Cartea nu conține prescripții morale pentru conducători și nici nu-l invită să comită crime și orori. Preocuparea esențială și aplicabilitatea sunt pentru *noile principate*. Cartea încearcă să dea toate sfaturile necesare pentru a se proteja de orice pericol. Acele pericole sunt în mod evident mult mai mari decât cele care amenință statele obișnuite – principatele eclesiastice sau monarhiile ereditare. Pentru de a le evita, conducătorul trebuie să recurgă la mijloace extraordinare. [...] Judecata lui a fost aceea a unui om de știință și a unui tehnician al vieții politice. Dacă am citi *Principele* altfel, dacă am considera-o ca fiind opera unui propagandist politic, am pierde esența întregii chestiuni”.³

Într-o altă cheie interpretativă, Benedetto Croce descrie un teoretician și normativist al științelor politice: „este cunoscut că Machiavelli descoperă necesitatea și autonomia politicii, a politicii care este dincolo, sau mai degrabă dincoace de bine și de răul moral, care are propriile legi în fața cărora este inutil să te revolți, care nu poate fi exorcizată și expulzată din lume cu apă sfințită. Aceasta este ideea care circulă în toată lucrarea, fără a fi formulată cu precizie didactică și scolastică”.⁴

Totuși, dimensiunea exclusiv științifică a *Principelui* nu fost vreodată universal acceptată, iar, pentru Antonio Gramsci,

Machiavelli nu era altceva decât omul politic în acțiune, care-și mobiliza gândirea înspre fapte politice cu țință precisă: ridicarea italienilor în contra aristocrației feudale și a papalității.⁵

În spațiul cultural românesc operele lui Machiavelli sunt introduse prin mijlocire fanariotă, mai exact prin intermediul domnitorului Nicolae Mavrocordat (domn al Moldovei 1709 – 1710; 1711 – 1715 și al Țării Românești 1715 – 1716; 1719 – 1730) care adnotează surprinzător și democratic o ediție a *Discursurilor*.⁶ Un plus de aplecare asupra studiului operelor florentinului se vede la Ion Heliade Rădulescu (care includea *Il Principe* în programul sistematic de traduceri al „Bibliotecii universale”), la Simion Bărnuțiu, dar, mai ales, la Ion Ghica. Pentru Eminescu⁷ și Caragiale⁸, Machiavelli a fost inspirator de idei și texte, preocupare filologico-filosofică, dar mai ales furnizor de instrumente pentru analiza critică a „faptelor vremii și locurilor noastre”. Prima traducere integrală a *Principelui* este realizată după o ediție franceză de Grigore Handoca, un militar de carieră, autodidact și sărac în informație filosofică. În 1937, la Editura Albert de Lange din Amsterdam, eseistul român Valeriu Marcu, publică un studiu în limba germană intitulat *Machiavelli*, carte care figurează și azi în unele bibliografii universitare europene, fiind tradus în engleză, spaniolă și română. Apariția în 1943 a primei traduceri din italiană pentru *Il Principe* este momentul în care referința științifică se canonizează sub numele Ninei Façon (care semna cu pseudonimul Sorin Ionescu), profesor de limbă și literatură italiană la

⁵ Antonio Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato Moderno*, Einaudi, Torino, 1964.

⁶ Mavrocordat apreciază cu precădere Cartea I a *Discursurilor*... unde se spune că poporul este mai prudent, mai statornic și judecă mai bine decât un principe.

⁷ Eminescu a tradus capitolele al XVIII-lea și al XIX-lea din *Principele* în cursul anilor 1877-1883. În aceeași perioadă, a scris articole despre concepția politică a secretarului florentin.

⁸ Caragiale a fost un bun cunoscător al lui Machiavelli, inspirându-se în nuvela *Kir Ianulea* din nuvela lui Machiavelli *Belfagor arcidiavolo*.

³ Ernst Cassirer, *The Myth of the State*, Yale University Press, New Haven, 1946, pp. 153-156, (t. n.)

⁴ Benedetto Croce, *Elementi di politica* [1925], în, *Etica e politica, a cura di G. Galasso*, Adelphi, Milano, 1994, p. 292. (t.n.)

Universitatea București.⁹ O cercetare care validează interesul umaniștilor români pentru activitatea și opera lui Niccolò Machiavelli este cea a eruditului diplomat Constantin Antoniadă, *Machiavelli. Omul. Timpurile. Opera*¹⁰ din 1931-1932.

După 1944, crește opacitatea culturii române față de Machiavelli, Nina Façon fiind aproape singurul traducător dedicat și promotor al textelor și ideilor lui Machiavelli, reeditând *Principele* în 1960 la Editura Științifică și tipărind *Istoriile florentine* în 1967, la aceeași editură. Este incontestabilă pentru această perioadă cartea profesorului Alexandru Balaci, *Niccolò Machiavelli. Secretarul florentin*, un eseu dens și informat, publicat la Editura Tineretului în 1969.

După 1989, reeditări aproximative coexistă cu volumul bilingv realizat de Editura Humanitas în 2006, care urmează traducerea și notele Ninei Façon, dar operează și o revizie a acestora (prin strădania Monicăi Fekete), în acord cu modificările survenite recent în edițiile critice ale operei lui Machiavelli. Este de semnalat și tălmăcirea lui Nicolae Luca din 1994, lucrare care merge în bună măsură pe structura frastică a textului din ediția Nina Façon. Există și un alt Machiavelli, care se așază în bibliografiile obligatorii ale

⁹ Nina Façon a fost discipolă a italianistului Ramiro Ortiz. În 1938 a obținut doctoratul în Litere și Filosofie cu o teză despre *Poezia lui Michelangelo*. A tradus lucrări importante din literatura și cultura italiană, a redactat ediții critice și a elaborat și o istorie a literaturii italiene (Editura Științifică, București, 1969), precum și o gramatică istorică a limbii italiene. A conferențiat și a scris studii despre Giordano Bruno, Giambattista Vico, Benedetto Croce sau Antonio Gramsci.

¹⁰ C. Antoniadă (16 august 1880, București – 19 iulie 1954, Madrid), licențiat în drept și filosofie, jurist, diplomat [ministru plenipotențiar al României la Geneva, reprezentant al României la Societatea Națiunilor (1928-1929), ministru plenipotențiar al României la Berna (1936-1937)]. După înălțurarea din diplomație, se stabilește în Franța, unde se dedică studiilor și traducerilor. Printre lucrările sale de filosofie: *Încercare de critică filosofică* (1907) și *Filozofia lui Henri Bergson* (1910). Preocupările pentru opera lui Machiavelli sunt continuate de o serie de studii: *Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento. Pietro Aretino, Francesco Guicciardini, Benvenuto Cellini* (1935) și *Figuri din Cinquecento. Principele, curteni și curtezane* (1939).

cursurilor de științe politice de după '90, un filosof fără sistem (diferit astfel de Thomas Hobbes sau John Locke), lipsă de rigoare explicabilă prin inapetența sa pentru analiza conceptelor politice. Pentru politologi, Machiavelli este un diagnostician, un orator care caută, cu iscusința persuasivă a animatorului, cu instrumentele retoricii romane, să spună *ceea ce crede* și *ceea ce nu crede* dar este de folos în atingerea unor deziderate politice.

Această dihotomie între *ceea ce crede* și *ceea ce nu crede* Machiavelli este probabil cauza multiplelor interpretări ale *Principelui* dar și ale celorlalte texte ale sale subsumabile științelor politice: *Sette libri dell'arte della guerra* (*Șapte cărți despre arta războiului*) din 1521; *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (*Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius*) din 1531.

Machiavelli din *Principele* este un sfetnic cinic al conducătorilor, buni sau răi, pentru un scop simplu: guvernarea autoritaristă și supunerea până la sclavie a semenilor. Politica aduce cu o junglă în care tiranul este regele, iar dreptatea, libertatea, egalitatea sunt valori derizorii și iluzorii. Supușii, creduli și pasivi, sunt masă de manevră; lor trebuie să le fie câștigat sprijinul, pentru a deveni armă contra nobililor trădători. În capitolul al IX-lea din *Principele* supraviețuirea tiranului este condiționată de „prietenia poporului, pentru că, altfel, în vremuri vitrege, nu va găsi mijloc de scăpare”.¹¹

Machiavelli din *Discursuri* gândește ca un republican, ideile sale fiind asociate serviciilor aduse Republicii Florentine. Cei sfătuiți sunt atât cetățenii cât și conducătorii republicilor, iar miza declarată este apărarea și preservarea libertății și evitarea dezbinării, în condițiile în care guvernarea autonomă este cel mai bun garant pentru siguranță și prosperitate, întrucât interesele celor mulți și interesele principelui conducător intră în conflict.¹² Machiavelli adaugă faptul că poporul, ca structură colectivă, este mai stabil și a dat dovadă de o putere mai mare

¹¹ Niccolò Machiavelli, *Principele*, Editura Cartex, București, 2018, p. 70.

¹² Niccolò Machiavelli, *Discursuri*, II.

de pătrundere decât majoritatea principilor, și chiar compară „vocea poporului” cu „cea a lui Dumnezeu”.¹³

Aceste poziții contradictorii ne obligă la întrebarea care dintre cele două cărți, scrise în aceeași perioadă, exprimă adevărata doctrină a lui Machiavelli?

„Contradicțiile” dintre *Principele* și *Discursuri* sunt mai mult aparente decât reale. Chiar dacă scopurile scrierii celor două cărți sunt diferite, sau tocmai de aceea, ambele impun modele de acțiune care au devenit mărci identitare Machiavelli: utilizarea în scopuri politice a unor mijloace clasificate până la el drept imorale și convingerea că autoritatea este alimentată de putere și de viclenie și nu de adevăr sau bine. Un caz simplu de utilizare simultană a convingerilor și a metodei empirice în guvernarea principatelor, fie ele renascentiste, de secol al XVI-lea, naționale și revoluționare, de secol al XIX-lea sau globale, ca în veacul XXI. „Maximele” din *Principele* au devenit astfel legile antimetafizicii și ale metodei inductive, care stipulează o cunoaștere fondată pe adăugarea, compararea și disecția faptelor. Această metodă se opunea atitudinii medievale de căutare de sens pentru lucruri în procese de inferență și deducție, desfășurate pe termene lungi. Machiavelli știe de mutarea pe care o face pe tabla gândirii politice și se vedea drept un inovator. În capitolul al XV-lea, Machiavelli este conștient că, „lăsând la o parte toate acele lucruri închipuite cu privire la un principe și discutând numai despre cele adevărate” poate afirma fără dubiu că „toți oamenii, atunci când se vorbește despre ei și, mai ales, despre principii, întrucât sunt pe o treaptă mai sus, au drept trăsătură caracteristică una dintre însușirile următoare, care le aduc ori dezaprobare, ori laudă.” Obiectul de cercetat devine „ceea ce este”, și nu „ceea ce ar trebui să fie”.¹⁴ Este distincția între cercetarea politică analitică și cea normativă, între istoria ca un corp de cunoștințe care să tranșeandă fluxul evenimentelor și ca variație a condițiilor și a circumstanțelor de viață, de la predictibil la impredictibil. Totuși,

contextele economice, sociale, istorice se modifică și, odată cu aceste modificări, se produc și accidente, ieșiri din grafic; ceva rămâne neschimbat: natura umană care influențează evenimentele istorice, de aici fiind construite tipare recognoscibile. În *Discursuri*, Machiavelli conectează înțelegerea cu trecutul și predicția: „oricine dorește să înțeleagă ce va urma trebuie să înțeleagă ce a fost; căci toate lucrurile lumești din toate timpurile au un corespondent în antichitate. Acest lucru se întâmplă pentru că așa sunt acțiunile oamenilor, care au și întotdeauna au avut aceleași pasiuni și, deci, efectele trebuie să fie în mod necesar aceleași”.¹⁵ Iar istoria de vizitat pentru o bună (eficientă) guvernare începe cu antichitatea romană iar gânditorului florentin i s-a reproșat că generalizează fără control pornind de la precepte și practici romane antice și că îi sunt indiferente datele contextului istoric.¹⁶ Nimic mai ușor de contestat, grație referințelor la istoria recentă din *Principele*, care sunt parte a experienței lui Machiavelli în slujba cancelarului. În lucrările sale, Machiavelli ridică idei la statut de principiu general slujindu-se de exemple istorice variate, spunându-ne astfel că are capacitatea de a face diferența dintre un comportament specific unei perioade și o lege istorică mai generală. Un exemplu probator este cazul mercenarilor, discutat în capitolul al XII-lea („De câte feluri sunt armatele și despre soldații mercenari”). El califică aceste trupe drept „nefolositoare și primejdioase. Iar, dacă un principe își bazează puterea statului pe armatele mercenare, nu va avea vreodată o situație stabilă și sigură, pentru că ele sunt dezbinat, pline de ambiție, indisciplinate și necredincioase. Ele sunt pline de vitejie față de prieteni, dar sunt lașe în fața dușmanilor. Nu au frică de Dumnezeu și nici nu-și țin cuvântul față de oameni.”¹⁷ Cu toate acestea, recunoaște că venețienii și florentinii au utilizat acest tip de armată cu eficiență, iar acceptarea dovezilor

¹⁵ Niccolò Machiavelli, *Discursuri*, III. (t.n.)

¹⁶ Herbert Butterfield, *The Statecraft of Machiavelli*, G. Bell & Sons, Londra, 1940, p. 57.

¹⁷ Niccolò Machiavelli, *Principele*, ed. cit., p. 80.

¹³ Niccolò Machiavelli, *Discursuri*, I.

¹⁴ Niccolò Machiavelli, *Principele*, ed. cit., p. 94.

NICCOLÒ MACHIAVELLI

PRINCIPELE

Dedica

Nicolaus Maclavellus ad Magnificum Laurentium Medicem
[Niccolò Machiavelli către Lorenzo de' Medici Magnificul]¹

Cei care vor să câștige bunăvoința unui Principe obișnuiesc, de cele mai multe ori, să îi ofere lucrurile care sunt pentru acesta prețioase sau care îl bucură cel mai mult: astfel, adesea, vedem că li se aduc în dar cai și arme, postavuri din fir de aur, giuvaeruri și alte asemenea podoabe de preț. Dorind așadar să mă înfățișez înaintea Înălțimii Voastre cu o dovadă a plecăciunii mele sincere, nu am aflat între toate elementele mele vreunul care să-mi fie mai de preț sau pe care să-l consider mai meritoriu decât acea cunoaștere a faptelor oamenilor mari pe care am obținut-o printr-o experiență îndelungată de viață modernă și printr-o învățătură pe care am obținut-o din cele vechi; și, pentru că aceste lucruri le-am observat și le-am cercetat cu multă sârguință, le-am adunat într-o cârtică pe care o trimit Înălțimii Voastre.

Și, deși socotesc această operă nedemnă de a vă fi înfățișată, sunt totuși încredințat că în bunătatea Voastră o veți primi, gândindu-vă că nu vi s-ar putea aduce în dar nimic mai prețios decât puțința de a înțelege într-un timp foarte scurt tot ceea ce eu nu am reușit să cunosc și nu am putut pricepe decât în mulți ani și cu nenumărate osteneli și primejdii pe care le-am întâmpinat. Nu am împodobit această operă și nici nu am umplut-o cu fraze sau vorbe răsunătoare și meșteșugite sau vreun alt

¹ Scrisoarea dedicatorie este adresată lui Lorenzo, fiul lui Piero de' Medici și nepotul lui Lorenzo Magnificul; născut în 1492, a dobândit conducerea Florenței la 1513 și a murit câțiva ani mai târziu, în 1519, urmând în scurta lui guvernare directivele lui Leon al X-lea, unchiul său. Aceste cuvinte corespund dorinței lui Machiavelli de a redobândi o funcție în viața publică după retragerea sa în 1512, în urma dizgrației care îl lovise.

ornament sau vreo altă frumusețe exterioară prin care mulți obișnuiesc să zugrăvească și să-și împodobească ideile; deoa-rece am voit ca, dacă vreun lucru îi va aduce vreun fel de cin-stire, acesta să fie numai noutatea conținutului și însemnătatea temei mele. De asemenea, nu vreau să fie socotit drept îngâm-fare faptul ca un om de stare joasă și umilă îndrăznește să dis-cute, să indice reguli și să-i călăuzească pe principii în guver-narea lor; căci, după cum cei care fac schița unor locuri se așa-ză jos în câmpie spre a putea privi cu atenție munții și ținuturile înalte, iar pentru a vedea văile se urcă pe culmi înalte, în vârful munților, tot astfel, pentru a cunoaște bine firea popoarelor tre-buie să fii tu însuși principe, iar spre a o cunoaște bine pe aceea a principilor trebuie să fii om din popor.

Primiți, așadar, Înălțimea Voastră, acest mic dar cu ace-leași sentimente cu care eu vi-l trimit; căci, dacă îl veți studia cu atenție, veți recunoaște în el o dorință, vrerea mea cea mai fierbinte, aceea ca Domnia Voastră să atingeți măreția pe care soarta și însușirile Voastre vi le făgăduiesc. Iar, dacă Înălțimea Voastră își va întoarce uneori privirea din vârful înălțimii sale spre aceste locuri joase, va afla cât de nedrept îndur o mare și neîncetată vitregie a sorții.

CAPITOLUL I

Quod sint genera principatuum et quibus modis acquirantur
[De câte feluri sunt principatele și în ce fel se dobândesc]

Toate statele, toate formele de stăpânire care au avut și au putere asupra oamenilor au fost și sunt fie republici, fie princi-pate. Acestea din urmă sunt sau principate ereditare, acelea asupra cărora familia stăpânitorului lor domnește de multă vre-me, sau principate noi. Cele de acest fel sunt sau în întregime noi, cum a fost Milanul pentru Francesco Sforza¹, sau apar ca părți anexate statului ereditar al principelui care le-a cucerit, cum este regatul Neapolelui pentru regele Spaniei. Pământurile astfel dobândite sunt obișnuite fie a trăi sub conducerea unui principe, fie a se bucura de libertate; și ele pot fi obținute sau cu armele altora, sau cu ale tale proprii, sau printr-o soartă no-rocoasă, sau prin propriile forțe².

¹ După 1447, când moare Filippo Maria Visconti, signor al Milanului, puterea este preluată de Francesco Sforza, condotier al armatelor lui.

² Am tradus astfel „virtù“, care semnifică valoarea unei personalități exprimată prin acțiunea ei. Termenul „virtù“ face obiectul mai multor interpretări: Francesco Ercole, *La politica di Machiavelli*, cap. „L'Etica di Machiavelli“, A.R.E., Roma, 1926; Gennaro Sasso, *Niccolò Machiavelli. Storia del suo pensiero politico*, Il Mulino, Bologna, 1980; Harvey Mansfield, *Machiavelli's Virtue*, University of Chicago Press, Chicago, 1996.

CAPITOLUL II

De principatibus hereditariis

[Despre principatele ereditare]

Voi lăsa la o parte expunerea referitoare la republici, deoarece m-am ocupat în altă parte pe larg de ele.¹ Mă voi referi numai la principate și voi dezvolta punctele indicate mai sus, discutând în ce fel pot fi guvernate și pot fi păstrate aceste principate. Spun așadar că, în statele ereditare și obișnuite cu familia principelui lor, greutățile întâmpinate în păstrarea puterii sunt mult mai reduse decât în principatele noi, căci este suficient să nu te îndepărtezi de felul de guvernare al strămoșilor și să nu te grăbești în rezolvarea faptelor neprevăzute; așadar, dacă un astfel de principe, adică ereditar, are numai însușirile comune, va putea să-și mențină autoritatea întotdeauna, cu excepția cazului în care ar interveni o forță cu totul neprevăzută și deosebit de mare care l-ar depozeda de autoritate; dar, chiar dacă statul i-a fost luat, el îl va redobândi imediat ce dușmanul care i-a uzurpat puterea va întâmpina o greutate cât de mică.

De pildă, noi avem în Italia pe ducele de Ferrara, care nu a putut să reziste atacurilor venețienilor în 1484 și aceluia ale papei Luliu în 1510, nu pentru că stăpânea de mult timp acest stat, ci din alte cauze. Căci un principe natural² are mai puține prilejuri de a-i nemulțumi pe supușii săi și mai puțină nevoie de a o face, astfel că este iubit mai mult; iar, dacă nu are vicii neobișnuite care să-i facă pe oameni să-l urască, este logic să se bucure de dragostea supușilor săi; de asemenea, atunci când domnești de multă vreme și neîntrerupt asupra unui stat, se șterge amintirea după cum se uită și motivele înnoirilor pe care le-ai adus; deoarece o schimbare este însoțită mereu de o schimbare care o continuă pe cea dintâi în mod firesc.

¹ Se referă la *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, cartea I.

² Sensul este aici de principe ereditar.

CAPITOLUL III

De principatibus mixtis

[Despre principatele mixte¹]

Dar greutățile se ivesc cu adevărat într-un principat nou. Întâi de toate, dacă acesta nu este în întregime nou, ci este compus din părți care s-au adăugat, putându-se numi oarecum mixt. Evenimentele care produc schimbări se nasc în primul rând dintr-o situație naturală care apare în toate principatele noi; într-adevăr oamenii își schimbă bucuros stăpânii crezând că își îmbunătățesc soarta, iar aceasta îi determină să ridice armele împotriva celui care domnește asupra lor; de fapt, care se înșală, deoarece, mai târziu, experiența le va arăta că starea lor va deveni de fapt mai rea. La rândul său, acest lucru decurge dintr-o altă cauză, și ea naturală și obișnuită, și anume că, atunci când cineva devine principe, există constrângerea de a face rău celor peste care domnește, atât prin trupele înarmate cât și prin alte nenumărate abuzuri pe care le aduce cu sine o cucerire nouă; astfel că vei avea drept dușmani pe toți cei cărora le-ai făcut rău ocupând principatul și nici nu vei putea păstra prietenia aceluia care te-au ajutat să-l obții, deoarece nu-i poți răsplăti așa cum au crezut că o vei face și nici nu poți întrebuința față de ei mijloace violente deoarece le ești îndatorat; căci, oricât de puternic ar fi cineva prin armatele lui, el are totuși întotdeauna nevoie de ajutorul locuitorilor aceluia stat pentru a-l ocupa. Iată de ce Ludovic al XII-lea, regele Franței², a ocupat foarte repede Milanul și l-a pierdut la fel de ușor; pentru a i-l lua înapoi au fost suficiente prima oară doar forțele lui

¹ Adică, state formate prin anexarea de cuceriri recente la teritorii vechi.

² Milanul fusese cucerit în septembrie 1499 de Ludovic al XII-lea și reocupat de Ludovic Sforza, zis Il Moro (Maurul), în februarie 1500.